

סוגי השגיאות במערכת הפועל ושכיחותם בכתיבה הטיעונית בעברית כשפה שנייה לדוברי ערבית

חיים דיהי^{1,2}, איהאב ח'ליל אבו-רביעה³ וטליה דיתשי-ברק²

¹אוניברסיטת בן גוריון

²המכללה האקדמית לחינוך על שם קיי

³אוניברסיטת יוטה

מחקר זה העמיד לראשונה את מערכת הפועל במוקד הבדיקה של העברית הכתובה של דוברי ערבית וביקש לבחון את השגיאות הצורניות והצורניות-תחביריות האופייניות לקבוצה זו וכן את שכיחותן של שגיאות אלו בכתיבתה הטיעונית בעברית ב-50 חיבורים שכתבו דוברי ערבית המועמדים למכללה אקדמית להוראה בדרום הארץ. כמו כן הוא בדק את תפוצתם של הפעלים ושל שמות הפועל מכלל המילים בקורפוס ואת חלקם במילות התוכן. הממצאים הראו כי בניגוד לטענות קודמות על לשון זו פעלים ושמות פועל היוו יחדיו חלק נכבד בעברית של דוברי ערבית אלו, והוא היה קרוב לחלקם בטקסטים המייצגים את העברית הנורמטיבית. באופן כללי בקורפוס זה מספר הפעלים היה פי שלושה ממספר שמות הפועל. כרבע מכלל השימושים בפועל היו שימושים שגויים, וקצת יותר מעשירית מהשימושים בשם הפועל היו שגויים. רוב השגיאות היו במערכת הזמנים (כמחצית מהשגיאות) ובבניינים (כרבע מהשגיאות). השגיאה השכיחה ביותר בזמנים הייתה שימוש בעבר תמורת הווה, והשכיחה ביותר בבניינים – שימוש בבניין קל במקום פיעל. שכיחותן של שגיאות אלו מצריכה התייחסות רבה לזמנים ולבניינים בתהליך ההוראה של העברית: הדגשת ההבדלים (נוסף לדמיון) בין מערכת הזמנים בין שתי השפות האחרות והדגשת הבדלי המשמעויות של הבניינים השונים וכן את מגוון המשמעויות בכל בניין. בעזרת התייחסות להיבטים אלו ניתן לשפר את השליטה הכוללת של דוברי ערבית בעברית הכתובה.

מילות מפתח: עברית כשפה שנייה, דוברי ערבית, פועל, שגיאות, כתיבה טיעונית

מבוא

מאמר זה בחן את מערכת הפועל בעברית כשפה שנייה לדוברי ערבית, שכן לפועל תפקיד מרכזי בכתיבה באופן כללי בכל סוגה הדורשת שימוש במשפטים פועליים, ועל אחת כמה וכמה בכתיבה טיעונית. למידה של מערכת הפועל בשפה שנייה היא תהליך מורכב, המשלב אספקטים צורניים, תחביריים, סמנטיים ופונטיים. מחקר זה מתמקד לראשונה באספקטים הצורניים והצורניים-תחביריים. הוא בודק את סוגי השגיאות הצורניות (בתחום המורפולוגיה) והצורניות-תחביריות (בתחום המורפוסִינטקס) במערכת הפועל ושכיחותם – בכתיבתם הטיעונית בעברית של דוברי ערבית, שהיא הסוגה השכיחה ביותר בהוראה בבתי ספר וכן באקדמיה.

מערכת הפועל בעברית

מערכת הפועל היא מעמודי התווך של מערכת הדקדוק העברי, היא נחשבת לעשירה מבחינת מושגי הדקדוק הכלולים בה, ומתנקזים אליה מגוון של תופעות מתחומי לשון שונים. פרק הפועל הוא המסודר והתקין ביותר מבין פרקי הדקדוק העברי (ראו למשל, אורנן, 2003).

הפועל מבטא פעולה, תהליך, מצב או הוויה (Smolka & Ravid, 2019) ולו תפקיד מרכזי בהבנת המשפט (Gentner, 2006) בעברית הפועל נוצר בגזירה מסורגת, היינו ביציקת שורש לתבנית הנקראת בניין. בעברית החדשה יש שבעה בניינים: פֻעַל (קל), נִפְעַל, הִפְעִיל, הִפְעֵל, פֻעַל, פֻעַל, הִתְפַּעֵל. השורש והבניין יחדיו קובעים את התכונות התחביריות והסמנטיות של הפועל (רביד, תש"ע; אורנן, 2003; דורון, 2008; בולוצקי, תשס"ט; Smolka & Ravid, 2019).

הנטייה בכל בניין סדירה ואוטומטית יחסית, אך משמעויות הבניינים והקשרים בין הבניינים אינם אוטומטיים. פרט לבניינים הסבילים פועל והופעל, כל שאר הבניינים מרובי משמעויות. אומנם יש משמעויות בולטות בגלל היקרותן במילים היוסיומיות השכיחות בלשון, כמו פעולה חוזרת ופעולה הדדית בהתפעל, פעולה עצימה (אינטנסיבית) בפיעל, גרימה בהפעיל (ראו, למשל, האקדמיה ללשון העברית: מי צריך בניינים?, 2023), אך הוראת הבניין היא עניין פרשני ואין בה סדירות ואוטומטיות. משום כך אין לדעת בוודאות באיזה בניין ייווצר פועל מסוים (שורצולד, 2002; ערד ושלונסקי, 2008; שתיל, 2014). אף שכיחותו של בניין זה או אחר אינה ערובה לפוריותו (ללא תלות בקטגוריה סמנטית כלשהי) (בולוצקי, תשס"ט; מירקין, תש"ע). ויותר מכך לא פעם 'הכשירה' האקדמיה הוראה מסוימת בכמה בניינים ולא קבעה עדיפות לאחד על רעהו, דוגמת טען והטעין (2017), שיטח והשטיח (2020), נרטב והתרטב (2017). גם בבניינים הסבילים הופעל ופועל, שנתפסים כנגזרים אוטומטית מהבניינים הפעילים הפעיל ופיעל, מוצאים חריגות, דוגמת הציל-ניצל; ריפא-נרפא (ברמן, תשמ"ח).

נטיית הבניינים: פועל, הופעל והתפעל ניחנה במורפולוגיה חלשה, היינו אין בהם כמעט חילופי גזע בסיסיים (גוניצורנים=אלומורפים) או חילופים אלו מועטים (לדוגמה בהתפעל הגזע הבסיסי הוא סִסְסִים: הִתְקַדֵּם, מְתַקְדֵם, יִתְקַדֵּם). לעומתם הנטייה בבניינים האחרים ניחנה במורפולוגיה חזקה יותר, וסדרם בסדר עולה: פיעל והפעיל, נפעל, קל. בניין קל הוא החזק ביותר, כלומר רמת חילופי הגזע הבסיסיים בו היא הגבוהה ביותר (שורצולד, 2002; שתיל, 2014).

בלשון הדבורה ואף בכתובה יש מגמת מעבר מהנטייה החזקה לחלשה, כלומר מעבר למערכת פשוטה יותר, עקיבה יותר וסדירה יותר הן במסגרת נטיית הבניין עצמו (תלכיד נטייה), הן בחילופי בניינים (שתיל, 2014). מגמה זו ניכרת כבר בלשון חז"ל, דוגמת העדפת בניין פיעל על פני בניין קל, כמו מבעטת במקום בועטת (שרביט, תשס"ד; שתיל, 2014), ויש לה התחלות כבר בלשון המקרא. לדוגמה, בספרי המקרא מתקופת הבית השני מחליפות צורות הזכר את הצורות בסיומת נָה לנקבה רבות בעתיד ובציווי הסדירות בלשון המקרא הקלסית בתקופת הבית הראשון (בלאו, תש"ע; שתיל, 2014; הן יָהּיו או הן תִּהְיֶינָה – נוכחות ונסתרות בעתיד ובציווי, 2010).

פישוט, היקשים, כתיבים הומוגרפיים (דוגמת הכתיב 'פעל' היכול להתפרש 'פעל בקל או 'פעל בפיעל), שגירות ושכחות וכן חוסר האוטומטיות של משמעויות הבניינים והקשרים ביניהם גורמים לשגיאות שגורות בתחום הפועל ושם הפועל (שורצולד, 1981), בעיקר בלשון המדוברת. אך רבות משגיאות אלו הופכות לשגורות גם בלשון הכתובה (בורוכובסקי בראבא, 2010). שגיאות אלו אינן מקובלות בלשון הנורמטיבית, הפורמלית, התקינה והתקנית (בהתאם לכללי האקדמיה ללשון העברית) המשמשת בקריאה, בכתיבה ובדיבור רשמי. זו הלשון הבינונית הנוהגת בעיתונות, במדע, במנהל ובתחומים דומים להם, והיא לשון לימודי העברית כשפה שנייה (קדרי, תשס"ד).

מצד אחד הודות לכמות הקטנה (7) של התבניות בפועל (ביחס לשם) ולסדירות הנטייה שבכל בניין הוא אינו מצריך שינון רב (שורצולד, 2002), אך מצד שני העובדה שהפעלים מופשטים יותר ופחות קונקרטיים מאשר שמות עצם מקשה על הבנתם ועל זכירתם (Gentner, 2006). לדוברי עברית כשפת אם (L1) יש מספר שגיאות אופייניות במערכת הפועל.

שגיאות אופייניות במערכת הפועל בעברית כשפת אם

משום שמאמר זה מתמקד בשגיאות בתחום הצורני ובתחום הצורני תחבירי במערכת הפועל, נמנה להלן את השגיאות השגורות בפי דוברי עברית כ-L1 המשתקפות או יכולות להשתקף גם בכתיבה (ולא רק בהגייה) בליווי דוגמות (בסוגריים [] – הצורות התקינות). אלו, כמובן, יכולות להשפיע על לומדי העברית כשפה שנייה (L2).

1. תחילית יו"ד בעתיד מדבר תמורת אל"ף, דוגמת יגיד [אגיד] (ראו באתר האקדמיה ללשון העברית: אני אביא או אני יביא? על צורות עתיד מדבר, 2017).
2. חילופי משקלים בבניין קל, דוגמת יושן, גודל [יְשׁוּן, גִּדְּל] (ראו גִּדְּל או גִּדְּל? יִשְׁן או יִשְׁן?, 2011); לרכב [לרכוב] (ראו לְרַכֵּב או לְרַכֵּב?, 2020); יכלתי [יכולתי] (ראו הפועל יכול, 2011).
3. השמטת התחילית ה"א בציווי של בניין נפעל: כנס [היכנס] (ראו כנסו או היכנסו?, 2011). בלשון הדיבור מוכרת גם התופעה של השלת התחילית ה"א בשם הפועל בבניין הפעיל: לגיד [להגיד] ואף בבניין נפעל: לישאר [להישאר].
4. שיבושים בגזרות וחילופי/עירובי גזרות. חילופי גזרות אופייניים לפעלים בעלי שורשים שאינם שלמים, משום שהשורשים העלולים גורמים לשינוי במבני הפעלים וכתוצאה מכך למראה שונה של תבניות הפועל (שורצולד, 2002). דוגמות: פ"נ – ליסוע [לנסוע] (ראו לנסוע או ליסוע, 2010), ליגוע [לנגוע]; נתתי [נתתי], נותת [נותנת] (ראו הפועל נתן, 2018). ע"ע ← ע"י: העיז [העיז], המיס [המיס] (על שיבושי ההגייה בבניין הפעיל בגזרות השונות ראה, למשל, שתיל, 2014; נמס ונטיותיו, 2017). ע"י ← פ"י: הוזיז [הזיז] (ראו הזיז או הוזיז?, 2012). ל"א ← ל"י: למלות [למלא] (ראו למלא או למלות? פועלי ל"א והגייתם התקנית, 2019). וכן חילופים מתוך היקשים בין גזרות אלו, וביתר שאת בצמדים: מחא-מחה; וידא-וידה. ע"י ← ל"י: פְּנָה [פָּן] (ראו כן או כנה?, 2012).

משום שמאמר זה מתמקד בשגיאות צורניות וצורניות-תחביריות אצל דוברי ערבית הלומדים עברית כ-L2 נסקור את המחקר על לשון זו.

מחקרים על העברית הכתובה של דוברי ערבית

חלק גדול מהמחקרים על העברית הכתובה של דוברי ערבית בארץ בחנו את הגורמים הסוציולשוניים ואת השפעתם על רמת הידע של דוברי ערבית, את יכולת השימוש שלהם בעברית ואף את מדיניות החינוך הלשוני (אבורביעה, 2022א). המחקרים שבחנו היבטים לשוניים של העברית של דוברי הערבית בארץ – בכתובה או בדיבור – אינם רבים. חלקם סוקרים וממיינים שגיאות שכיחות (חלקם מתמקדים בשגיאות מסוימות) מתחומי לשון שונים (הגייה וכתוב, צורות, תחביר, מילון וסמנטיקה) ואף מנסים להתחקות אחר סיבותיהן (בעיקר השפעת L1 ו'בעיות' בלשון הנלמדת עצמה) ולהמליץ על דרכי התמודדות עימן במטרה לצמצם את היקפן. רק מספר מועט של מחקרים נקטו בגישה כמותנית, דוגמת מחקרה של הנקין (Henkin, 2020) שבדק עמידות של שגיאות עם העלייה בגיל (בשלוש קבוצות גיל בנגב: ט', י"א, סטודנטים), מחקרה של אלפישבתאי (2020) שהשווה בין יכולות העברית והאנגלית ומחקרם של אבורביעה, גפטר והנקין (Abu-Rabiah et al., 2023) שבדק סדר שכיחות של שגיאות תחביריות ועמידותן עם העלייה בגיל (תלמידי כיתות י"א וי"ב בנגב) ומחקרו של אבו רביעה (2017, 2020א, 2020ב, 2020ג, 2022א, 2022ב, 2023; Abu-Rabiah, 2023) שבדקו שינויים במדדים לקסיקליים עם העלייה בגיל (בקרב שלוש קבוצות בנגב: ט', י"א, סטודנטים).

במחקרים אלה גילם של הנבדקים מגוון: תלמידי חטיבת ביניים (לדוגמה: דורון, 1970; בסל, 2007; אבורביעה, 2017, 2020א, 2020ב; Abu-Rabiah, 2020), תלמידי תיכון (גם בבחינות בגרות) (לדוגמה: שחאדה, 1998; אבורבכר, 2005; הנקין, 2001, 2003; אלפישבתאי, 2020; אבורביעה, 2022ב; Abu-Rabih, 2023; Abu-Rabiah et al., 2023); סטודנטים ערבים במוסדות אקדמיים (לדוגמה: שתיל, 2008; מנור, 2014, 2016; Manor, 2016; מרגולין ועזר, תשע"ד; תמיר ושות', 2016; Henkin, 2020). סטודנטים במכללה דוברת ערבית (אבורבכר, 2016) ואף מורים ערבים לעברית כ-L2 (ותד, 2014). רובם בדקו את לשונם העברית של דוברי ערבית החיים או הלומדים במרכז ובצפון, ומיעוטם – בנגב (כמו הנקין, 2001, 2003; Henkin, 2020; אבו רביעה, 2017, 2020א, 2020ב; 2022א, 2022ב; Abu-Rabiah et al., 2023; Abu-Rabiah, 2020, 2023). כמו כן מעטים המחקרים המתמקדים בסוגת כתיבה מסוימת, דוגמת הכתיבה הטיעונית (ראו, למשל, מנור, 2014, 2016; Manor, 2016; מרגולין ועזר, תשע"ד; אבורביעה, 2017, 2020א, 2022א; Abu-Rabiah, 2023) או בהשפעת סוג המטלה על לשון הכתיבה (ראו, למשל, הנקין, 2001, 2003).

בחלק מהמחקרים האלה אומנם נדונו שיבושים ושגיאות במערכת הפועל בתחומי הלשון השונים, אך הם אינם לעצמם ואינם במוקד. להלן נציין את סוגי השגיאות במערכת הפועל בעברית (הקרובה למערכת הפועל בערבית, ראו בסל, 2007) בתחומי הלשון השונים שתועדו ונדונו במחקרים אלה. יש לציין, שרבות מהן מתועדות בשכבות גיל שונות – החל מתלמידי חטיבת ביניים וכלה בסטודנטים (ולפעמים אף בקרב מורים לעברית).

1. בתחומי ההגייה והכתיב, דוגמת כתיב מלא, כתיב חסר, השמטת אותיות, חילופי עיצורים וחילופי תנועות (ראו למשל, אברבכר, 2005).
2. בתחום התחביר, דוגמת הצרכה לא נכונה של מילות יחס. השגיאה הנפוצה ביותר בכל שכבות הגיל ובכל אזורי הארץ, והיא העמידה ביותר) (ראו למשל, Abu-Gweder, 2023; Abu-; Henkin, 2020; Rabiah et al., 2023); סדר מילים במשפט הפועלי לפי הנהוג בערבית (ראו למשל, אברבכר, 2005; שתיל, 2008); התאם שגוי (במקרים רבים בהשפעת מין המילים בערבית וכן בהשפעת חוקי ההתאם בערבית); יידוע על דרך הערבית או חוסר יידוע, שעבוד אסינדטי (לא מקושר כמקובל בערבית); היעדר נושא (אפס נושא) כמקובל בערבית (ראו למשל, Abu-Rabiah et al., 2023).
3. בתחום הסמנטיקה והלקסיקון, דוגמת אטימולוגיה עממית-קוגנטיים כוזבים (ראו למשל, אבו רביעה, 2023), תרגומי שאילה ושאלת משמעות (ראו למשל, אברבכר, 2003, 2005). וכן בתחום הסינטקס-לקסיקלי (הממשק בין הלקסיקון לתחביר), דוגמת השימוש במילת קישור עברית בהוראה של מילת הקישור הערבית הדומה לה מבחינת צליל, ובהתאם לכך שימוש במבנה התחבירי הערבי ולא העברי.
4. בתחום המורפולוגיה והמורפוסנטקס: חילופי בניינים (דורון, 1970; שחאדה, 1998; אברבכר, 2005; בסל, 2007; שתיל, 2008; ותד, 2014; אלפי-שבתאי, 2020), חילופי זמנים, בעיקר עתיד תחת הווה/בינוני, כולל בזמן מורכב (שחאדה, 1998; אברבכר, 2005; שתיל, 2008; אלפי-שבתאי, 2020; Henkin, 2020), צורני גוף על דרך המצוי בשפת האם (בסל, 2007; שתיל, 2008; Henkin, 2020), חילופי גופים (דורון, 1970; שחאדה, 1998; אברבכר, 2005; בסל, 2007; שתיל, 2008; ותד, 2014; אברבכר, 2016; תמיר ושות', 2016; אלפי-שבתאי, 2020; Henkin, 2020), חילופי משקלים בבניין קל (דורון, 1970; בסל, 2007; אלפי-שבתאי, 2020), חילופי גזרות והיקשים בין גזרות (שחאדה, 1998; בסל, 2007; Abu-Gweder, 2023), צורות או צורנים לא קבילים (שחאדה, 1998; דורון, 1970; Henkin, 2020), פועל נטוי תמורת שם פועל ולהפך, כולל צורות הכלאיים יל+עתיד/עברי' (שחאדה, 1998; אברבכר, 2005; שתיל, 2008; ותד, 2014; תמיר ושות', 2016; Henkin, 2020).

ממחקרים אלה עולה הצורך להעמיד את מערכת הפועל בעברית הכתובה של דוברי ערבית במוקד ולבחון לעומק את מאפייניה ואת שכיחות הפעלים ושמות הפועל. כמו כן יש לבדוק את סוגי השגיאות שבה ואת השכיחות שלהם. הסוגה שנבחרה לצורך מחקר זה היא הכתיבה הטיעונית.

הכתיבה הטיעונית

סוגה זו נבחרה משום שהיא חלק מתוכנית הלימודים עברית לדוברי ערבית, והיא הסוגה הנלמדת ביותר בבית הספר היסודי ובתיכון. היא גם הסוגה הנדרשת בכתיבה בבחינות הבגרות בעברית כשפה שנייה והיא אף הסוגה העיקרית הנדרשת בכתיבה האקדמית במוסדות להשכלה גבוהה (עמיר ואתקין, 2012; מרגולין ועזר, 2013;

שילה, 2013; מנור, 2014, 2016; Manor, 2016). כתיבה זו ידועה בדחיסות הלקסיקלית הגבוהה שלה. כלומר יש בה שימוש רב במילות תוכן (שמות עצם, פעלים ושמות תואר) יחסית למילות התפקיד (מילות יחס וקישור). כך, למשל, לפי שלזינגר (2000) במאמרים פובליציסטיים בעיתונות אחוז מילות התוכן הוא כ-68%. בסדרה של מחקרים הראה אבו-רביעה (2017, 2020, 2022; Abu-Rabiah, 2020, 2023) כי בעברית כ-L2 לערבית חלקן של מילות התוכן בטקסטים הטיעוניים קצת פחות ממחצית מהתיבות. על כן כתיבה טיעונית היא בסיס פורה לניתוח של מילות תוכן, ובכללן הפעלים ושמות הפועל שבמוקד מחקר זה.

שיטה

מטרתו של המחקר היא לאפיין את מערכת הפועל בכתיבה העברית של דוברי ערבית בתחילת דרכם בהשכלה הגבוהה מההיבטים האלה: שכיחות השימוש בפועל ובשם פועל ושכיחות החילופים ביניהם; היחס בין שימושים שגויים לתקינים בפעלים ובשמות פועל – בתחום הצורני ובתחום הצורניתחבירי; סוגי השגיאות בתחומים אלו ושכיחותם.

למחקר זה שתי שאלות מחקר עיקריות:

1. מהו שיעור השימוש בפועל וכן בשם פועל מכלל המילים ומכלל מילות התוכן? מהו שיעור השימושים התקינים (בתחום הצורני ובתחום הצורניתחבירי) של הפועל ושל שם הפועל מכלל השימושים בשני חלקי דיבר אלה?
2. מהם סוגי השגיאות הצורניות והצורניתחביריות במערכת הפועל בכתיבה העברית של דוברי ערבית? אילו סוגי שגיאות שכיחים או נדירים ביחס לאחרים?

נבדקים

המשתתפים במחקר זה היו 50 מועמדים דוברי ערבית שנבחנו במבחן רמה בעברית לשם קבלה ללימודים במכללה אקדמית לחינוך בדרום הארץ. מועמדים אלו סיימו את לימודיהם בבית ספר תיכון או שזו שנתם האחרונה בתיכון. באופן כללי ללומדים אלה אותו מספר שנות לימוד עברית – על פי תוכנית הלימוד של משרד החינוך לעברית כשפה שנייה בבתי הספר הערביים לשלוש חטיבות הגיל ג'-י"ב (משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכנון ולפיתוח תוכניות לימודים, תשע"ט).

חומרים

במחקר זה נבדקו 50 חיבורים טיעוניים בעברית כ-L2 שכתבו דוברי ערבית כ-L1 מהדרום. החיבורים נכתבו כחלק ממטלת ההבעה בכתב במבחן כניסה למכללה אקדמית לחינוך בארץ. הבחינה ארכה שעתיים וכללה שני חלקים – האחד פתוח והשני סגור. החלק הסגור כלל שאלות ברירה, השלמת משפטים וניסוח מחדש, ואלו העריכו הבנת הנקרא, דקדוק, תחביר ואוצר מילים. בחלק הפתוח נדרשו המועמדים לכתוב חיבור טיעוני כמענה על השאלה "האם על ההורים לשלם לילדיהם עבור עזרתם במטלות הבית, כמו ניקוי הבית ושמירה על אחיהם הקטנים?" הציון הכולל של הלומד שיקף את רמת הבקיאות הלשונית שלו (נמוכה, בינונית או גבוהה), ולפיו הוחלט אם לקבל את המועמד ללימודים במוסד האקדמי, לחייבו בקורסי אוריינות בעברית לפני תחילת לימודיו או לדחות אותו. 50 החיבורים כללו 6061 תיבות אורתוגרפיות (רצף של אותיות שמופרד ברווחים) (אבו-רביעה, 2024) באורך ממוצע של 121 תיבות אורתוגרפיות ובטווח שבין 34 ל-236 תיבות אורתוגרפיות.

הליך המחקר

במחקר זה ננקטה גישת ניתוח שגיאות (Error Analysis), ובה הנחת היסוד היא ששגיאות הן מקור חשוב להתבוננות בתהליך הרכישה. השגיאות מספקות לחוקר הוכחות לאופן שבו נרכשת השפה (Corder, 1967; Selinker, 1972). ניתוח שגיאות הוא גם מתודולוגיה לבדיקת היצירה הלשונית – בדיבור ובכתיבה – של לומדי L2 כדי לעמוד על הייחודיות שלה, והיא מוסברת בעזרת מונחים של רכישת L1 וגורמים אחרים (Cook, 2016). לניתוח השגיאות יש גם מטרה פדגוגית, והיא להעמיד את המורה על מצב הידע של הלומד כדי שיוכל לספק לו משוב מתקן. לאחר איתור השגיאה, יש לנתח על פי שלבים אלו (קרן, 2006):

(א) השוואה בין המבע (השגוי) שהפיק הלומד לבין המבע (הנכון) התקין והתקני המצופה מדובר ילידי.

(ב) זיהוי סוג השגיאה (למשל, שגיאה דקדוקית או לקסיקלית, שגיאה בפועל או בשם).

(ג) הסיבות המשוערות לשגיאה והסברן.

בניתוח של מערכת הפועל נכללו פעלים (היינו צורות בעלות זמן וגוף, כולל בינוני כפועל) ושמות פועל, אך לא צורות בינוני המשמשות כשמות או כתארים. כל אחד משלושת המחברים עבר על מדגם שכלל חמישה חיבורים, סימן את הפעלים ואת שמות הפועל, בדק את השימושים השגויים ומיין אותם לקטגוריות. כל צורה שאינה תקנית על פי כללי האקדמיה ללשון העברית או אינה מתאימה להקשר מבחינת הזמן, הגוף או הבניין הוגדרה כשגיאה. לאחר מכן נפגשו המחברים, עברו יחד על חיבורי המדגם, דנו במיונים שלהם וחיידו את הקטגוריות, ובהמשך עברו על כל הקורפוס יחדיו. מידת ההסכמה בין המחברים באשר למיון השגיאות לקטגוריות שנקבעו הייתה גבוהה מאוד ועמדה על 95%. הקטגוריות שנבדקו חולקו לשלוש קבוצות: הראשונה התמקדה בפועל מפורש, השנייה – בשם פועל, והשלישית – בחילופים שביניהם.

להלן קטגוריות השגיאות בכל קבוצה:

- פעלים מפורשים: שגיאה בזמן; שגיאה בבניין; שגיאה בגוף; שגיאה במשקל בבניין קל או שגיאה בצורך נקבה או בכל צורך גוף; שגיאה בזמן ובבניין; שגיאה בזמן ובגוף; שגיאה בבניין ובגוף; שגיאה בזמן ובמשקל בבניין קל.
- שמות פועל: שגיאה בבניין; שגיאה בצורה (מבנה מורפולוגי).
- חילופים בין שם פועל לפועל מפורש ולהפך: שימוש בשם פועל במקום פועל מפורש; שימוש בפועל מפורש במקום שם פועל.

להלן טבלה המדגימה את הקטגוריות העיקריות של השגיאות (הדגמה לתתי-השגיאות תיעשה בחלק של הדיון):

טבלה 1. סוג השגיאות של הקטגוריות העיקריות ודוגמאות.

דוגמה	סוג השגיאה
"הילדים שעגרו [שעוזרים] להורים שלהם, זה מפתח [מפתח] את הילד כי [הוא] מרזיש [מרגיש] שהוא זדול [גדול] ויש לה [לו] כוח לשמור על האח שלו"	שגיאה בזמן

<p>"ילדים רבים... עושים [את] כל מה [ש]הוריהם בוקשים [מבקשים] ממנהם [מהם]"</p>	<p>שגיאה בבניין</p>
<p>"אני אהוב [אוהב] [ש]הילד אעזור [יעזור] להורים [להורים] שלו"</p>	<p>שגיאה בגוף</p>
<p>"אנחנו יוכלים [יכולים] לעזור בעבודות הבית או הולכים [ללכת] למקום בכוצה [החוצה]"</p>	<p>שגיאה במשקל בבניין קל או שגיאה בצורן נקבה או בכל צורן גוף</p>
<p>"כי יש הורים [ש]לא יקרא [קוראים] ויש הורים [הורים] [ש]לא יכתבו [כותבים] ויש הרבה בעיות להורים"</p>	<p>שגיאות משולבות</p>

בניתוח השגיאות שימוש נחשב לשגוי רק אם הוא אינו תקין מבחינה צורנית וצורנית-תחבירית. לכן לא נכללו בקטגוריות שגיאות כתיב (כולל אלו הנובעות מהגייה לא תקינה) דוגמת השמטת הברה בעקבות הבלעתה בהגייה (כמו לגיד במקום להגיד), חילופי הומופונים (כמו לעצות במקום לעשות אצל דוברי הערבית), חילופי ב-פ (דוגמת אתבל במקום אטפל), כתיב חסר (כמו הייתי במקום הייתי), כתיב מלא שלא כדין (דוגמת עאשו במקום עשו). כמו כן לא נכללו שגיאות סמנטיות ולקסיקליות (כולל תרגומי שאילה), דוגמת יושבת על הטלפון, עושה את האוכל, יגרמו לחץ, מקדמים (=מגישים) להם העזרה, וכן יצירת פעלים ושמות פועל משורשים גזרי שם, דוגמת יתעצלנו [=יתעצלו].

ממצאים

דחיסות לקסיקלית

לפני העיסוק בממצאי שאלות המחקר בדקנו את דחיסותו של הקסיקלית של קורפוס החיבורים, כלומר מהו חלקן של מילות התוכן מכלל המילים בקורפוס של מחקר זה. מצאנו כי חלקן של מילות התוכן הוא 60%, כלומר רמת הדחיסות לקסיקלית בחיבורים אלו היא 60%.

נתונים כלליים

להלן נתונים כלליים על הקורפוס הכוללים מידע על מספר החיבורים, מספר התיבות האורתוגרפיות, מילות התוכן, הפעלים ושמות הפעלים וחילופי בין פעלים ושמות פועל.

טבלה 2. נתונים כלליים על הקורפוס.

הפעלים המפורשים במקום שמות פועל	שמות הפועל במקום פעלים מפורשים	שמות הפועל	הפעלים המפורשים	מילות התוכן	התיבות האורתוגרפיות	החיבורים	
24	13	267	801	3640	6061	50	המספר
0.3%	0.2%	5%	13%	60%	—	—	השיעור מכלל התיבות האורתוגרפיות
0.7%	0.3%	7%	22%	—	—	—	השיעור מכלל מילות התוכן

3 . שימושים תקינים ושגויים בפעלים ובשמות פועל : להלן נתונים על השימושים התקינים והשגויים בפעלים ובשמות פועל.

טבלה 3. מספר השימושים התקינים והשגויים בפעלים ובשמות פועל ושיעוריהם מכלל השימושים.

השיעור מכלל השימושים	מס' שמות הפועל	השיעור מכלל השימושים	מס' הפעלים המפורשים	
88%	235	76%	612	השימושים התקינים
12%	32	24%	189	השימושים השגויים
—	267	—	801	סה"כ השימושים

שגיאות בפועל בעברית של דוברי ערבית

4. סוגי השימושים השגויים בפעלים: להלן נתונים על סוגי השימושים השגויים בפעלים.

טבלה 4. סוגי השגיאות בפעלים המפורשים ושיעורם מכלל השגיאות בפעלים המפורשים.

הערה: לצורך תמונה כוללת שוקללו בתתי-השגיאות גם השגיאות המשולבות שאחת מהן רלוונטית לשגיאה הנדונה. כמו כן בחילופי הבניינים שוקללו גם חילופי בניינים בשמות הפועל.

דוגמאות	שיעור תתי-השגיאה מכלל תתי-השגיאות	תתי-השגיאות	שיעור השגיאה מכלל השגיאות	מספר השימושים השגויים	סוג השגיאה
זכרתי במקום זוכרת	35%	עבר במקום הווה	50%	95	שגיאה בזמן
עזר במקום יעזור	24%	עבר במקום עתיד			
תצא במקום יוצאת	26%	עתיד במקום הווה			
מתרגשים במקום יתרגשו	11%	הווה במקום עתיד			
ילמדו במקום למדו	3%	עתיד במקום עבר			
משחקת במקום שיחקתי	1%	הווה במקום עבר			
לומד במקום מלמד	29%	קל במקום פיעל	22%	42	שגיאה בבניין

חיים דיהי , איהאב ח'ליל אבו-רביעה וטליה דיתשי-ברק

מחזיק במקום מחזק	19.5%	הפעיל במקום פיעל			
יחשיבו במקום יחשבו	11%	הפעיל במקום קל			
מצחק במקום צוחק	8%	פיעל במקום קל			
ירגש במקום ירגיש *	6.5%	פיעל במקום הפעיל			
יורדים במקום מורידים	5%	קל במקום הפעיל			
ימצאו במקום יימצאו *	5%	קל במקום נפעל			
להתפתח במקום להיפתח	3%	התפעל במקום נפעל			
לדוגמה פועל במקום קל : מחושבת במקום חושבת	כל אחד לחוד : פחות מ־2% וביחד : 13%	שמונה חילופים נוספים			

שגיאות בפועל בעברית של דוברי ערבית

עזרתי במקום עזרת			14%	26	שגיאה בגוף
ללמוד במקום ללמד			9%	17	שגיאה במשקל בבניין קל או שגיאה בצורן נקבה או בכל צורן גוף
יקרא במקום קוראים			5%	9	שגיאות משולבות: שגיאה בזמן ובבניין \ שגיאה בזמן ובגוף \ שגיאה בבניין ובגוף \ שגיאה בזמן ובמשקל
*ייתכן שמדובר בכתיב חסר ולא בחילוף					

5. סוגי השימושים השגויים בשמות פועל: להלן נתונים על סוגי השימושים השגויים בשמות פועל.

טבלה 5. סוגי השגיאות בשמות פועל ושיעורם מכלל השגיאות בשמות פועל.

שיעור השגיאות מכלל השגיאות בשם הפועל	מספר השימושים השגויים	סוג השגיאה
53%	17	שגיאה בצורה (כולל צורה לא קבילה)
47%	15	שגיאה בבניין

6. חילופים בין פעלים ושמות פועל: להלן נתונים על החילופים בין פעלים ושמות פועל: פועל במקום שם פועל ולהפך.

טבלה 6. חילופים בין פעלים ושמות פועל.

שיעור השגיאות מכלל השגיאות בפעלים ושמות פועל	מספר השימושים השגויים	סוג השגיאה
0.3%	8	פועל מפורש במקום שם פועל
0.2%	5	שם פועל במקום פועל מפורש

דיון

מחקר זה בדק מהם סוגי השגיאות הצורניות והצורניות-תחביריות במערכת הפועל בכתובה העברית של דוברי ערבית ושכיחותם. אך לפני התייחסות לשאלות מחקר אלו, בדקנו את הדחיסות הלקסיקלית של הקורפוס, משום שהיא מדד חשוב לכתובה נורמטיבית, ולהתקדמות ברכישת שפה שנייה בכלל ואקדמית בפרט (אבו-רביעה, 2017, 2020א, 2022ב).

דחיסות לקסיקלית

בדקנו את דחיסותו הלקסיקלית של הקורפוס לפני העיסוק בממצאי שאלות המחקר כדי לבדוק אם הקורפוס מייצג שפה כתובה נורמטיבית מבחינת דחיסותו הלקסיקלית משום שהעברית היא שפה סינתטית ומילות תפקיד רבות נכתבות בצמוד למילות תוכן אחרות שאינן נספרות. בבדיקה פשוטה של דחיסות לקסיקלית, מצופה שרמת הדחיסות הלקסיקלית תהיה גבוהה יותר מבשפות אנליטיות, כמו אנגלית (השוו בין "וביתי" ו-"and my house"). ואכן בבדיקה של עשרה טקסטים כתובים שמייצגים את מיטב הלשון העברית הפורמלית מצא שראל (1999) כי רמת הדחיסות הלקסיקלית בהן היא 74%. לעומת זאת בטקסטים כתובים באנגלית היא נעה בטווחים שבין 36% ל-57% (O'Loughlin, 1995). אומנם רמת הדחיסות הלקסיקלית שנמצאה בחיבורים (60%) נמוכה מהרמה שנמצאה במאמרים פובליציסטיים שבדק שלזינגר (כ-68%), אך היא גבוהה יותר מרמת הדחיסות הלקסיקלית בעברית הכתובה של תלמידי תיכון דוברי ערבית מהנגב, שנבדקה במחקרו של אבו-רביעה (2022א) העומדת על 52%. באופן כללי רמת הדחיסות הלקסיקלית הגבוהה בקורפוס זה האופיינית לכתובה אקדמית מראה כי החיבורים מייצגים שפה כתובה ואוריינית ולא שפה אורלית (Snow & Uccelli, 2009; Lei & Yang, 2020).

נתונים כלליים על הקורפוס

החלק הראשון של שאלת המחקר הראשונה בדק את שיעור השימוש בפועל ובשם פועל מכלל המילים ומכלל מילות התוכן בכתובה הטיעונית בעברית של דוברי הערבית שנבדקו. לפי טבלה 2, פעלים ושמות פועל היוו יחדיו 18% מכלל התיבות האורתוגרפיות ו-29% מכלל מילות התוכן. ממצא דומה נמצא במחקרו של אבו-רביעה (2022א), ובו הוא מצא כי הפעלים ושמות הפועל היוו 16% מכלל התיבות בקורפוס של 46 חיבורים שכתבו תלמידי כיתות י"א וי"ב בתיכון בדואי בנגב. יש לזקוף את העלייה הקלה שבמחקרנו זה ביחס למחקרו של אבו-רביעה (2022א) (מ-16% ל-18%) לגילה של האוכלוסייה שנבדקה. כלומר עם התפתחות השפה מצופה עלייה בשימוש במילות תוכן יחסית למילות התפקיד. במחקר זה כמעט אחת מכל חמש מילים בטקסט וכמעט אחת מכל שלוש מילות תוכן היא פועל או שם פועל. הממצאים במחקרו של אבו-רביעה (2022א) ובמחקר זה משקפים את חוסר תקיפות הטענה המוקדמת כי באוצר המילים העברי של דוברי ערבית יש מעט פעלים (ראו למשל תמיר השכל-שחם וקלאוס, 2016). זאת ועוד, רמת שכיחות הפעלים ושמות הפועל (או תפוצתם, דהיינו סך כל הסביבות התחביריות והסמנטיות שחלק הדיבר מצוי בהן [רובינשטיין, תשל"א; שטרן, תשנ"ד]) במחקר זה כמעט זהה לרמת שכיחותם בטקסט-נורמה בעיתונות עברית (ראו שלזינגר, 2000 ותיאור מחקרו בהמשך).

שכיחותו של הפועל בדומה לחלקי דיבר אחרים מושפעת מהתפקידים התחביריים שלו. שכיחותו הממוצעת של הפועל פחותה בהרבה מזו של השם משום שהוא נמצא בד"כ פעם אחת בכל פסוקית פועלית, והוא נעדר ממשפטים שמניים (שלזינגר, 2000). לפי בדיקתו של שלזינגר (2000), בלשון העיתונות, הנחשבת ללשון בינונית, הלשון הקרובה ביותר לעברית 'הכללית', חלקם של הפעלים ושמות הפועל הוא כ-15.8% (12.5% ו-3.3% בהתאמה) בממוצע מכלל תמניות חלקי הדיבר השונים. בטקסטים עיתונאיים פובליציסטיים, היינו מאמרי דעה שנועדו לשכנע, חלקם של הפעלים ושמות הפועל דומה לממוצע – כ-15% (כ-11% ו-4% בהתאמה). בכתבות הנחשבות לטקסטינורמה (כתבות שטח וכתבות חדשותיות) הוא גבוה יותר – 18.6% (15.1% פעלים, 3.5% שמות פועל). חלקם של הצירופים הפועליים בטקסטים עיתונאיים פובליציסטיים הוא כ-15%, והנשוא במשפטים שבטקסטים אלו הוא בעיקר פועל (מעל 72%), אבל פחות מהנורמה שבכתבות (86%). לצירוף הפועלי שגרעינו פועל או שם פועל (בעיקר אלו המציינים תהליך או שינוי) חלק מרכזי בעיצוב טקסט דינמי (שלזינגר, 2000; מנור ושלזינגר, תשע"ב). שכיחות הפעלים בקורפוס שבמחקר זה נובעת כנראה גם מסוגת הכתיבה וכן מהנושא שלה שכנראה עודדו שימוש במילות תוכן באופן כללי וכן בפעלים להבעת העמדה האישית.

גם במחקר זה וגם במחקרו של אבו-רביעה (2022) שיעורם של שמות הפועל מכלל המילים האורתוגרפיות גבוה מעט מזה שמשקף בלשון העיתונות לפי בדיקתו של שלזינגר (2000). מכיוון שאין בערבית קטגוריה זהה מורפולוגית לשם הפועל (יש קטגוריה מקבילה המשמשת במצבים דומים ומכונה المصدر מצדר. כמו כן יש اسم الفاعל שם הפועל בערבית אך הוא מתייחס לשמות, כמו כותב, ו-שומר הנחשבים בעברית לבינוני פועל). שכיחות שם הפועל היא כנראה שריד של התופעה הידועה בחקר רכישת L2, שנקראת גיוון בסיסי (Basic Variety), המתארת שפה פשוטה אך פונקציונאלית (אבו-רביעה, 2022).

מטרתו של החלק השני של שאלת המחקר הראשונה היא לבחון את שיעור השימושים התקינים בפעלים ובשמות הפועל מכלל השימושים בפעלים ובשמות הפועל. בקורפוס זה נמצאו 801 פעלים ו-267 שמות פועל (ראו טבלה 3) – בערך יחס של 3:1. הן בפעלים הן בשמות הפועל רוב השימושים הם שימושים תקינים מבחינה צורנית וצורנית-תחבירית. בשמות הפועל יחסית לפעלים השימושים התקינים רבים יותר (88% לעומת 76%), אך השימוש בפעלים רב יותר (801 שימושים לעומת 267 שימושים). לכן הסבירות לשגיאות בפועל גבוהה יותר. אחוז השימוש התקין הגבוה בשמות פועל עולה בקנה אחד עם ממצאים קודמים על העברית הכתובה של תלמידי תיכון בנגב דוברי ערבית, המראים כי חלק גדול מהשימושים בשם הפועל תקינים, והם כוללים שימוש בשם פועל בבניינים השונים ובהתאם לכללי התחביר של העברית (אבו-רביעה, 2022).

מספר השימושים התקינים והשגויים בפעלים ובשמות פועל ושיעוריהם מכלל השימושים

לפי הנתונים שבטבלה, בעברית הכתובה של דוברי ערבית אלו כרבע מכלל השימושים במערכת הפועל אינם תקינים. כלומר, אחד מכל ארבעה שימושים בפועל שגוי. לעניות דעתנו, שיעור זה יחסית גבוה בקרב סטודנטים שלמדו עברית כ-L2 בהוראה פורמלית לפחות עשר שנים. על כן נחוצה בדיקה של סוגי השגיאות ושכיחותם כדי לסייע בהבנת סוגיה זו ולטפל בה.

שאלת המחקר השנייה מסייעת בטיפול בסוגיה הנזכרת שכן היא נועדה לבחון את סוגי השגיאות במערכת הפועל בכתובה העברית של דוברי ערבית אלו וכן את שכיחות סוגי השגיאות האלה והיחס שביניהם. נמצאו חמישה סוגי שגיאות עיקריים: שגיאה בזמן, שגיאה בבניין, שגיאה בגוף, שגיאה במשקל בבניין קל או בצורך נקבה או בכל צורך גוף ושגיאות משולבות: בזמן ובניין, בזמן ובגוף, בבניין ובגוף, בזמן ובמשקל (ראו טבלה 4).

סוגי השגיאות בפעלים המפורשים ושיעורם מכלל השגיאות בפעלים המפורשים

לפי טבלה 4 סוג השגיאה השכיח ביותר בקורפוס הוא שגיאה בזמן והוא מהווה כמחצית מכלל השגיאות בפעלים. סוג השגיאה השני בשכיחותו הוא שגיאה בבניין והוא מהווה קצת יותר מחמישית מהשגיאות. השגיאות המשולבות הן השגיאות הנדירות ביותר. להלן נדגים כל אחד מסוגי השגיאות בליווי הסברים. השגיאה תובא בכתב נטוי ובסוגריים מרובעים תובא הצורה התקינה. תחילה נעסוק בהרחבה בשני סוגי השגיאות השכיחים ביותר בקורפוס: שגיאות בזמן ושגיאות בבניין.

שגיאות בזמן

שגיאה בזמן נקרתה במשפטים כמו "הילדים שעגנו [שעוזרים] להורים שלהם, זה מפתח [מפתח] את הילד כי [הוא] מריש [מרגיש] שהוא זדול [גדול] ויש לה [לו] כוח לשמור על האח שלו" (חיבור 13). משפט זה מתאר אמיתות כללית, ולכן הציפייה היא שגם הצורה מהשורש עז"ר תהיה בזמן הווה – כבשאר הפעלים במשפט: מפתח, מרגיש. בבחינה מעמיקה יותר של השגיאות בזמנים התגלה כי שגיאה מסוג זה, היינו עבר במקום הווה, היא השגיאה הרווחת ביותר והיא מהווה 35% מכלל השימושים השגויים בזמן. השגיאה השנייה בשכיחותה היא שימוש בעתיד במקום הווה (26%), כמו במשפט: "יש הורים [ש] לא יקרא [קוראים] ויש הורים [הורים ש] לא יכתבו [כותבים] ויש הרבה בעיות להורים" (חיבור 28). השגיאה השלישית בשכיחותה (24%) היא השימוש בעבר במקום עתיד, כמו בפועל 'היו' במשפט: "למשל כשאמה [כשאימא] שלי לא תהיה בבית ואבא שלי יהיה בעבודה שלו אני שומרת [אשמור] על הבית שלנו ואעשה אוכל לאחים שלי אם היו [יהיו] רעבים" - (חיבור 29). במשפט האחרון נמצא גם שימוש בהווה במקום עתיד בפועל 'שומרת', השגיאה הרביעית בשכיחותה (11%). השגיאות הנדירות בשכיחותן הן שימוש בעתיד במקום עבר (3%) ושימוש בהווה במקום עבר (1%). מנתונים אלה עולה כי העבר משמש במקום הווה ובמקום עתיד ב-59% מכלל השגיאות בזמנים; העתיד משמש במקום הווה (בעיקר) ובמקום עבר (נדיר) ב-29% מהשגיאות, ואילו ההווה משמש במקום עתיד (בעיקר) ובמקום עבר (נדיר) ב-12% מהשגיאות.

ההבדלים בין השכיחויות: השכיחות הרבה של השימוש בזמן עבר במקום הווה ועתיד לעומת השכיחות הפחותה של שימוש בהווה ובעתיד במקום עבר והשכיחות הנמוכה של שימוש בהווה במקום עתיד ועבר נובעים כנראה מההבדלים במערכת הזמנים בין שפת האם הערבית (L1) לבין שפת היעד – העברית (L2). בערבית יש שני זמנים עיקריים, לפחות לפי גישה דקדוקית אחת: 1. זמן עבר *الزمن الماضي* – perfect (מושלם) המתאר פעולות שהושלמו; 2. זמן הווה-עתיד *الزمن المضارع* – imperfect (עבר לא מושלם/לא עבר) המתאר פעולות שעדיין לא הושלמו (Al-Asbahy & Aleemuddin, 2016; Beeston, 2016). הקביעה אם הצורה מציינת הווה

או עתיד נעשית על פי ההקשר ולעיתים לפי המוספיות, דוגמת התחילית *س/سوف* "sa/sawfa" המציינת שזמנה של הצורה עתיד (Mudhsh, 2021). לעומת זאת בעברית הישראלית יש שלושה זמנים עיקריים שונים: עבר, עתיד, הווה. במקרה זה הקושי המעורב בשימוש בזמני הווה ועתיד יכול לנבוע מהעברה רעיונית (conceptual transfer) של תפיסת הזמן בשפת האם הערבית לשפת היעד העברית (Jarvis & Pavlenko, 2008).

לפי השערת הניתוח המשווה (Contrastive Analysis Hypothesis) מצופה שרכיבים דומים ביו שתי השפות, ובמקרה זה זמן העבר, יהיו קלים יותר לרכישה, ואילו רכיבים שונים, ובמקרה זה הווה ועתיד, יהיו קשים יותר לרכישה (Lado, 1957; Hummel, 2011). אומנם הנחה זו אינה נכונה בכל מצב, אך היא נכונה לממצאי מחקר זה באשר למערכת הזמנים בשתי שפות אחיות אלו. הבדלי שכיחות השגיאות בזמנים השונים הם כנראה פועל יוצא של שכיחות שימושם של הכותבים בזמנים השונים: בקורפוס זה 14% מכלל הפעלים הם פעלים בזמן עבר, 58% בזמן הווה ו-28% בזמן עתיד. כלומר הווה הוא הזמן השכיח ביותר בקורפוס, ולכן יש סבירות גבוהה יותר שיהיו בו שגיאות רבות יותר (61% מהשגיאות בזמנים) ביחס לעתיד (35%) ולעבר (4%) השכיחים פחות. אנו מניחים כי שימוש בהווה התבקש יותר, משום שהוא משמש לפעולות הרגליות וחוזרות המתאימות לנושא החיבור.

שגיאות בבניין

השגיאה השנייה בשכיחותה מכלל השגיאות בפעלים היא שגיאה בבניין. לדוגמה במשפט: "ילדים רבים... עושים [את] כל מה [ש]הוריהם בוקשים [מבקשים] ממנהם [מהם]" (חיבור 43) משמש בניין קל במקום בניין פיעל. מהנתונים עולה כי השגיאה השכיחה ביותר היא שימוש בבניין קל במקום פיעל (29%), ולאחריה בסדר יורד: שימוש בהפעיל במקום פיעל (19.5%), הפעיל במקום קל (11%), פיעל במקום קל (8%), פיעל במקום הפעיל (6.5%), קל במקום הפעיל (5%), קל במקום נפעל (5%), התפעל במקום נפעל (3%). שמונת החילופים האחרים (התפעל במקום קל, פיעל במקום התפעל, הפעיל במקום התפעל, נפעל במקום פיעל, נפעל במקום הפעיל, פיעל במקום פועל, פועל במקום קל, הופעל במקום הפעיל) נדירים יותר – פחות מ-2% כל אחד.

בבחינה מעמיקה של השגיאות בבניינים עולה כי בניין קל משמש במקום בניינים אחרים ב-39% מכלל השגיאות בבניינים. ברוב המקרים הוא בא במקום בניין פיעל (29%, ראו הדוגמה בתחילת סעיף זה), ובשאר המקרים – במקום בניין הפעיל (5%) ובמקום בניין נפעל (5%). להלן דוגמאות לחילופים האחרונים. קל במקום הפעיל: "אני כושבת [חושבת] שההורים רוצים לרזוש [להרגיש את] בהאבה של בניהם" (חיבור 8); קל במקום נפעל: "הילדים לא יוכלים [יכולים] שימצאו [להימצא] באותו המקום" (חיבור 31).

בניין הפעיל משמש במקום בניינים אחרים בכ-32% מהשגיאות. ברוב המקרים (19.5%) הוא בא במקום פיעל, פחות מכך (11%) במקום קל (ראו דוגמאות בהמשך בסעיף "חילופים הדדיים"), ונדיר (1.6%) במקום התפעל.

בניין פיעל משמש במקום בניינים אחרים בכ-18% מהשגיאות. ברוב המקרים (ראו דוגמאות בהמשך בסעיף "חילופים הדדיים") הוא משמש במקום קל (8%) ובמקום הפעיל (6.5%), ובמיעוט המקרים – במקום פועל (1.6%) ובמקום התפעל (1.6%). שאר החילופים מועטים: נפעל משמש במקום הפעיל ובמקום פיעל בכ-3%

מהשגיאות; כך גם התפעל במקום קל ובמקום נפעל – כ-3% מהשגיאות. נדירים מאוד השימושים בבניינים הסבילים: פועל והופעל – גם בשימוש הרגיל וגם תמורת בניינים אחרים. גם כאשר הם משמשים במקום בניינים אחרים, הם אינם משמשים תמורת בניינים סבילים, אלא תמורת בניינים פעילים: הופעל במקום הפעיל (1.6% מהשגיאות); פועל במקום קל (1.6%). רק במקרה אחד משמש בניין פעיל תמורת אחד מבניינים סבילים אלו: פיעל במקום פועל (1.6%). למעשה הבניינים: קל, פיעל והפעיל הם שלושת הבניינים השכיחים ביותר בקורפוס של מחקר זה, וחלקם מכלל השימושים בבניינים עומד על 93% (73%, 14% ו-6% בהתאמה). חלקם של שאר הבניינים הוא 7% בלבד.

שכיחות השימוש בבניין קל אצל הכותבים ראויה לציון מכיוון שהיא גבוהה הרבה יותר משכיחות השימושים בבניינים אחרים. שכיחות זו מרמזת על כך שהכותבים משתמשים בבניין קל כברירת מחדל בכל מקום שהם אינם בטוחים או אינם יודעים באיזה בניין יש להשתמש. ראוי לציון גם שאף על פי שבניין פיעל שכיח יותר מבניין הפעיל (14% ו-6% בהתאמה) יש בו הרבה פחות שגיאות (14% בפיעל לעומת 30% בהפעיל). ממצא זה מראה כי בניין הפעיל כנראה קשה יותר לרכישה, ומחקרים עתידיים יוכלו להתחקות אחר הסיבות לכך.

חילופים הדדיים בין בניינים

נמצאו בקורפוס חילופים הדדיים בין בניינים, אך לא במידה שווה. שימושים של קל במקום פיעל (29%) ולהפך (8%) שכיחים מאוד בקורפוס זה, וחלקם הוא 37% מכלל השגיאות בבניינים (מחציתם בשמות פועל). גם שימושים של הפעיל במקום פיעל (19.5%) ולהפך (6.5%) שכיחים למדי, וחלקם 26% מכלל השגיאות בבניינים. להלן דוגמאות לחילופים אלו. הפעיל במקום פיעל: "כל עבודה קטנה יחסית בבית ישלימו [ישלמו] [ההורים] להילדים [לילדים] שלהם" (חיבור 44); פיעל במקום הפעיל: "הילד לאידגש [ירגיש] בלחץ ויעזור להורים שלא [שלו]" (חיבור 20). במקום השלישי בשכיחותם מצויים שימושים של בניין הפעיל במקום קל (11%) ולהפך (5%), ראו הדוגמה מחיבור 8 לעיל), וחלקם מכלל השגיאות בבניינים 16%. להלן דוגמה להפעיל במקום קל: "אמא מרגישה טוב ואבא וילדים אוהבים אותה ורוצים לראות אמא שלהם מצחיקה [צוחקת] (חיבור 40). שאר החילופים שכיחים פחות ואינם הדדיים. זיהוי השגיאות השכיחות והנדירות עשוי לסייע לעוסקים במלאכת הוראת השפה והערכתה כדי להתמקד בשגיאות השכיחות יותר ולצמצם אותן.

שאר השגיאות בפעלים מפורשים

שאר סוגי השגיאות בפעלים מפורשים הם שגיאה בגוף, כמו במשפט: "ולכן כי את עזרתי [עזרת] אותי [לי]" (חיבור 4); שגיאה במשקל בבניין קל, כמו במשפט: "אנחנו יוכלים [יכולים] לעזור בעבודות הבית" (חיבור 8) או צורך לא קביל, כמו במשפט: "היא שומרה [שומרת] על ילדים" (חיבור 40); וכן שגיאות משולבות, כמו שגיאה בגוף ובזמן במשפט: "כי יש הורים [ש]לא יקרא [קוראים]" (חיבור 28), שגיאה בזמן ובמשקל, כמו במשפט: "והוא טוב כשהוא ישמוע [שומע=מקשיב] להורים [להורים] שלו" (חיבור 13). כל השגיאות האלה אינן שכיחות, וחלקן מכלל השגיאות בקורפוס – חמישה אחוזים בלבד.

סוגי השגיאות בשמות פועל ושיעורם מכלל השגיאות בשמות פועל

שני סוגים של שגיאות נקרו בשמות הפועל: שגיאה בבניין ושגיאה בצורה (כולל צורה לא קבילה). חלקן של השגיאות בצורה, כמו במשפט: "ההורים שלנו אנשים יקרים וחיבב לתן [לתת] להם מתנות רבות" (חיבור 14) רב יותר, והוא עומד על 53% מכלל השגיאות בשמות הפועל. חלקן של השגיאות בבניין פחות ועומד על 47% מכלל השגיאות בשם הפועל. רוב השגיאות הן שימוש בבניין קל במקום פיעל (45.5% מכלל השגיאות בבניינים בשמות הפועל, וראו הדיון בסעיף השגיאות בבניינים לעיל), אך נמצאו גם חילופים בין בניינים אחרים, כמו במשפט: "על פי זה ההורים חשוב להתלהב [להלהיב] [את] ילדהם [ילדיהם] על זה" (חיבור 24).

חילופים בין פעלים ושמות פועל

חלקן של השגיאות בשימוש בפועל מפורש תמורת שם פועל ולהפך הוא כחצי אחוז בלבד מכלל השגיאות בפעלים ובשמות פועל. חלקם של השימושים בפועל מפורש במקום שם פועל (0.3%), כמו במשפט "בסדר שילמד הילד איך לקחת אחריות על עצמו אבל גם צריך שידע איך יקח [לקחת] אחריות על עצמו" (חיבור 6), גדול במעט מהשימושים בשם פועל במקום פועל מפורש (0.2%), כמו במשפט: "בת דודה היא לומדת בגן ואני להגיע [הגעתי] לגן" (חיבור 2).

סיכום

מחקר זה העמיד לראשונה את מערכת הפועל במוקד הבדיקה של העברית הכתובה של דוברי ערבית וביקש לבחון את השגיאות האופייניות לקבוצה זו וכן את שכיחותן של שגיאות אלו. כמו כן המחקר בא לבדוק את תפוצתם של הפעלים ושמות הפועל מכלל המילים בקורפוס ואת חלקם במילות התוכן. שאלות המחקר נבדקו ב-50 חיבורים שכתבו מועמדים למכללה אקדמית להוראה בדרום הארץ.

הממצאים הראו כי פעלים ושמות פועל היוו יחדיו כחמישית מכלל התיבות האורתוגרפיות וכשליש מכלל מילות התוכן. כלומר הפעלים היוו חלק נכבד בעברית של דוברי ערבית, וזאת בניגוד לממצא קודם על אודות שפה זו. יתרה מזו, שכיחות זו של פעלים ושמות פועל דומה לשכיחותם בטקסטים פובליציסטיים בעיתונות המייצגים את העברית הנורמטיבית. באופן כללי בקורפוס זה מספר הפעלים היה פי שלושה ממספר שמות הפועל, והשימושים התקינים בשם הפועל היו גבוהים יותר ממקביליהם בפעלים. רק כרבע מכלל השימושים בפועל היו שימושים שגויים, וקצת יותר מעשירית מהשימושים בשם הפועל היו שגויים.

השימושים השגויים במערכת הפועל מוינו לחמישה סוגים (לפי תפוצתם בסדר יורד): שגיאה בזמן (השכיחה ביותר – 50%), שגיאה בבניין (22%), שגיאה בגוף (14%), שגיאה במשקל בבניין קל או בצורך נקבה או בכל צורך גוף (9%) ושגיאה משולבת (הנדירה ביותר – 5%). השגיאה השכיחה ביותר בזמנים הייתה שימוש בזמן עבר במקום הווה, ומספרן של השגיאות שבהן היה מעורב זמן הווה היה הגבוה ביותר (61%), כמחצית ממנו – במעורבות של העתיד (35%) ובמיעוט המקרים במעורבותו של העבר (4%). יש מתאם בין מספר השגיאות במעורבות של זמן מסוים לשכיחות שימוש של אותו זמן: הזמן השכיח ביותר היה זמן הווה, ולכן הוא היה מעורב במספר הגבוה ביותר של שגיאות, ואילו מעורבותו של זמן עבר הנדיר בשגיאות הייתה מועטה. יש לזקוף

את השגיאות הרבות יותר בעתיד ובהווה ביחס לעבר גם להבדלים בין מערכת הזמנים בין שתי השפות האחיות – הערבית והעברית.

השגיאות בבניינים היו השכיחות ביותר אחרי השגיאות בזמנים. באופן כללי, השימושים השגויים בבניין קל במקום בניינים אחרים היוו כמעט ארבעים אחוז מכלל השגיאות בשימוש בבניינים. באופן ספציפי, שלושה רבעים מהשימושים השגויים האלה בקל במקום בניין אחר היו שימושים בקל במקום פיעל, והם היוו כמעט שליש מכלל השגיאות בשימוש בבניינים. שימושים שגויים בבניין הפעיל במקום בניינים אחרים היו שכיחים אף הם, והם היוו כשליש מכלל השגיאות בבניינים. גם לא מעט שימושים שגויים נקרו בבניין פיעל במקום בניינים אחרים, והם היוו כשישית מכלל השגיאות בבניינים. כ-93% אחוזים מכלל השימושים בפעלים בקורפוס היו בשלושת הבניינים האלה (קל, פיעל והפעיל), אך רובם המוחלט היו בבניין קל (73% בקל לעומת 14% בפיעל ו-6% בהפעיל). אף על פי שהפעיל היה שכיח פחות מפיעל היו בו שגיאות רבות יותר.

שגיאות בגוף היו שכיחות פחות משגיאות בזמן ובניין, אך הן היו שכיחות יותר משגיאות במשקל בבניין קל או בצורן נקבה או בכל צורן גוף. השגיאות המשולבות היו מועטות מאוד ביחס לאחרות, אך השגיאות הנדירות ביותר היו השימושים בפועל מפורש במקום שם פועל ולהפך (כחצי אחוז מכלל השגיאות). חלקו של השימוש בפועל במקום שם פועל היה גדול במעט מחלקו של השימוש בשם פועל במקום פועל מפורש. כמו כן בשם הפועל – השגיאות בצורה היו שכיחות יותר מהשגיאות בבניין.

מסקנות, השלכות יישומיות ומחקרי המשך

ממחקר זו עלו קשיים אחדים באשר לרכישתה של מערכת הפועל בעברית בקרב דוברי ערבית בוגרים. קושי בולט היה במערכת הזמנים ובבניינים. מכיוון שהיה שימוש שגוי רב בזמנים, בעיקר עבר במקום הווה ועתיד, אנו ממליצים שבתהליך ההוראה של העברית יודגשו ההבדלים, נוסף לדמיון, בין מערכת הזמנים בין שתי השפות האחיות, כפי שהציע אבררביעה (2023א) באשר להוראת אוצר המילים. בהוראת הבניינים אנו ממליצים להדגיש את הבדלי המשמעויות של הבניינים השונים וכן את מגוון המשמעויות בכל בניין. לכן רצוי שכשנקרה שורש מסוים בבניין מסוים, ראוי לעמוד על הבניינים האחרים שבהם נוטה שורש זה ועל הבדלי המשמעויות ביניהם. כמובן יש לעשות זאת בעזרת הקשר. ראוי לתשומת לב מיוחדת הוא בניין הפעיל שעל אף שכיחותו המועטה רבו בו השגיאות.

במחקרי המשך ראוי לבדוק את הסיבות לשגיאות השונות במערכת הפועל: האם הן שגיאות הנובעות מהעברה שלילית (התערבות) מ-L1 אל L2 או הן שגיאות התפתחותיות שאינן קשורות ל-L1 אלא הן חלק מתהליך ההתפתחות של רכישת L2 (פישוט, הכללת יתר ועוד). כמו כן ניתן לבדוק את ההבדלים בין סוגי השגיאות ושכיחותם במילות התוכן האחרות: שמות עצם ושמות תואר – ולהשוותם לשגיאות במערכת הפועל.

מקורות

- אברבך, ר' (2003). בוגרים ערביים כותבים עברית: כתיבתם העברית של בוגרים ערביים: היבט סמנטי. *גיאמעה*, 7, 116-122.
- אברבך, ר' (2005). *עברית בלבוש ערבי: בוגרים ערביים כותבים עברית*. באקה אלגריביה: המכללה האקדמית אלקאסמי.
- אברבך, ר' (2016). השפעת לשון האם הערבית על דיבורם ועל כתיבתם של סטודנטים ערביים במכללה דוברת ערבית. בתוך ש' קלימן (עורכת). *עברית בקוונה תחילה: קובץ מאמרים מתוך הכינוס הבין לאומי המקוון להוראת העברית כשפה נוספת לאוכלוסיות מגוונות בישראל ובעולם* (עמ' 63-69). תל אביב: מכון מופ"ת.
- אברביעה, א' (2017). הגיוון הלקסיקלי, הדחיסות הלקסיקלית ורמת המופשטות כמדדי התקדמות ברכישת העברית כ-L2 לערבית של צעירים בדואים בנגב [עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך במדעי הרוח"]. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.25444.12167>
- אברביעה, א' (2020). רמת המופשטות, הגיוון הלקסיקלי והדחיסות הלקסיקלית כמדדי התקדמות ברכישת העברית כשפה שנייה לערבית. *אוריינות ושפה*, 8, 71-93. <https://doi.org/10.54301/xevu.1230>
- אברביעה, א' (2022). רכישת הלקסיקון העברי בקרב תלמידי תיכון דוברי ערבית בנגב: בחינה אמפירית [חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"]. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.17502.51528>
- אברביעה, א' (2022). דחיסות לקסיקלית בהוראת שפה ובהערכתה. *לקסיקיי*, 18, 12-15. <https://doi.org/10.54301/PASZ3788>
- אברביעה, א' (2023). קוגנטים וקוגנטים כוזבים ככלי להרחבת אוצר המילים ברכישת עברית כשפה שנייה לדוברי ערבית. *לקסיקיי*, 19, 28-32. <https://doi.org/10.54301/APQU6073>
- אברביעה, א' (2024). הגדרות של מילה בהוראת אוצר מילים ובהערכתו: תיבה, תמנית, תבנית, למה, פלמה ומשפחת מילים. *לקסיקיי*, 21, 8-11. <https://doi.org/10.54301/APQU6073>
- אני אביא או אני יביא? על צורות עתיד מדבר (10 באוגוסט, 2017). האקדמיה ללשון העברית.

<https://hebrew-academy.org.il/2013/12/11/>

אורן, ע' (2003). המילה האחרונה – מנגנון התצורה של המילה העברית. חיפה : הוצאת אוניברסיטת חיפה.

אלפי-שבתאי, א' (2020). לשון שנייה במגזר הערבי : מחקר השוואתי ביכולות העברית והאנגלית בקרב תלמידי תיכון בישראל. אורינות ושפה, 8, 42-68.

בולוצקי, ש' (תשס"ט). שכיחות ופוריות במערכת הפועל של העברית הישראלית. לשוננו, עא (ג/ד), 345-367.

בורוכובסקי בראבא, א' (2010). העברית המדוברת : פרקים במחקרה, בתחבירה ובדרכי הבעתה. ירושלים : מוסד ביאליק.

בלאו, י' (תשי"ע). תורת ההגה והצורות של לשון המקרא. ירושלים : האקדמיה ללשון העברית.

בסל, א' (2007). הוראת העברית כשפה שנייה לתלמידים ערביים : בין מעורבות לשון האם לבין תרומת הדקדוק המשווה. בתוך ס' עליאן, י' אבישור, נ' אלקאסס ומ' חוג'יראת (עורכים). ספר היובל לכבוד ד"ר נגיב נבואני : מחקרים בהגות, בחינוך ובמדעים (עמ' 101-133). חיפה : המכללה האקדמית הערבית לחינוך בישראל.

ברמן, ר' (תשמ"ח). מימוש המורפולוגי של תהליכים תחביריים במערכת הבניינים. בתוך ש' מורג (עורך). העברית בת זמננו : מחקרים ועיונים, כרך ב (298-384). ירושלים : אקדמון.

גדל או גודל? ישן או יושן? (2011, 7 ביולי). האקדמיה ללשון העברית. <https://hebrew-academy.org.il/2011/07/07/>

דורון, ד' (1970). לשונם העברית של דוברי ערבית בישראל : עיון בהשפעת הערבית ובהשפעות אחרות על לשונם הכתובה בנגב [עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך במדעי הרוח"]. אוניברסיטת ברא"ל.

דורון, ע' (2008). תרומתו של הבניין למשמעות הפועל. בתוך ג' חטב (עורכת). בלשנות עברית תאורטית (עמ' 57-88). ירושלים : מאגנס.

הזיז או הזיז ? (2012, 12 בספטמבר). האקדמיה ללשון העברית. <https://hebrew-academy.org.il/2012/09/12/>

הן יְהִי או הן תְּהִינָה – נוכחות ונסתרות בעתיד ובציווי (2010, 25 במרץ). האקדמיה ללשון העברית.

<https://hebrew-academy.org.il/2010/03/25/>

הנקין, ר' (2001). שונות תלוית מטלה בשפת ביניים ע"פ עדות חיבורים בעברית של תלמידים בדואיים בנגב. החוג הישראלי של חברי החברה האירופית לבלשנות : עבודות, 12, 27-42.

הנקין, ר' (2003). עוד על יתרות תלויות מטלה בשפת הביניים העברית של דוברי ערבית. בתוך ד' סיון, פיי הלוי-קירטצ'וק (עורכים). *קול יעקב: אסופת מאמרים לכבוד פרופ' יעקב בן-טולילה* (עמ' 151-175). באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

<https://hebrew-academy.org.il/2011/12/06/> הפועל יכול (2011, 6 בדצמבר). האקדמיה ללשון העברית.

<https://hebrew-academy.org.il/2018/08/22/> הפועל נתן (2018, 22 באוגוסט). האקדמיה ללשון העברית.

ותד, ע' (2014). מאפייני כתיבתם של מורים לעברית באתר אצטבא. *אלחצאד*, 4, 155-170. מירקין, ר' (תשי"ע). עוד שכיחות ופוריות במערכת הפועל: תוספת למאמרו של שמואל בולוצקי. *לשוננו*, עב (ד), 531-535.

<https://hebrew-academy.org.il/2016/01/20/> טען והטעין (2017, 21 ביולי). האקדמיה ללשון העברית.

<https://hebrew-academy.org.il/2012/10/10/> כן או כנה? (2012, 10 באוקטובר). האקדמיה ללשון העברית.

<https://hebrew-academy.org.il/2011/10/11/> כנסו או היכנסו? (2011, 11 באוקטובר). האקדמיה ללשון העברית.

למלא או למלות? פועלי ל"א והגייתם התקנית (2019, 18 באפריל). האקדמיה ללשון העברית.

<https://hebrew-academy.org.il/2019/04/18/>

<https://hebrew-academy.org.il/2010/03/25/> לנסוע או ליסוע (2010, 25 במרץ). האקדמיה ללשון העברית.

<https://hebrew-academy.org.il/2010/03/25/> לרכוב או לרכב? (2020, 18 בנובמבר). האקדמיה ללשון העברית.

<https://hebrew-academy.org.il/2023/05/30/> מי צריך בניינים? (2023, 30 במאי). האקדמיה ללשון העברית.

מנור, ר' (2014). התמודדות עם מטלת כתיבה בשפה שנייה בקרב סטודנטים ערבים: דרגת המורכבות התחבירית במבנים משועבדים בשיח הטיעון. *אלחצאד*, 4, 129-154.

מנור, ר' (2016). סטודנטים ערבים בישראל כותבים בשפה שנייה – בעברית. בתוך ש' קלימן (עורכת). *עברית בקוונה תחילה: קובץ מאמרים מתוך הכינוס הבינלאומי המקוון להוראת העברית כשפה נוספת לאוכלוסיות מגוונות בארץ ובעולם* (עמ' 80-96). תל אביב: מכון מופ"ת.

חיים דיהי , איהאב ח'ליל אבו-רביעה וטליה דיתשי-ברק

מנור, ר' ושלזינגר, י' (תשע"ב). תכונת הדינמיות בטקסטים היצגיים של מוענים שונים. *חלקת לשון*, 44-43, 410-392.

מרגולין ב' ועזר, ח' (תשע"ד). איכות הכתיבה הטיעונית של סטודנטים יהודים ושל סטודנטים ערבים במכללות לחינוך בישראל. *חלקת לשון* : כתב עת לבלשנות עיונית ושימושית, 46, 178-157.

משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, האגף לתכנון ולפיתוח תוכניות לימודים (תשע"ט). *עברית כשפה שנייה בבתי הספר הערביים והבדואים לשלוש חטיבות הגיל : ג'-י"ב (מבוססת הישגים נדרשים)*. משרד החינוך.

https://meyda.education.gov.il/files/Mazkirut_Pedagogit/IvritArabic/TochniT5772.pdf

נמס ונטיותיו (2017, 12 ביולי). האקדמיה ללשון העברית. <https://hebrew-academy.org.il/2016/11/02/>

נרטב והתרטב (2017, 9 באוקטובר). האקדמיה ללשון העברית. <https://hebrew-academy.org.il/2011/03/29/>

עמיר, ע' ואתקין, ה' (2012). צייני עמדה בכתיבת טיעון של תלמידי בית הספר התיכון". בתוך ע' השכל-שחם ואחרים (עורכים). *מזמרת הלשון : עיון ומחקר בחינוך לשוני* (317-332). ירושלים : משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית.

ערד, מ' ושלונסקי, א' (2008). סדירות ואיסדירות במערכת הפועל העברי. בתוך ג' חטב (עורכת). *בלשנות עברית תאורטית* (89-110). ירושלים : מאגנס.

קדרי, מ"צ (תשס"ד). מקומו של הדקדוק בהוראת העברית כשפה שנייה. בתוך *עיונים בלשון ימינו* (עמ' 344-258). ירושלים : האקדמיה ללשון העברית.

קרן, נ' (2006). הוראת העברית בתפוצות : (אי) הבנת הנקרא : אבחון קשיים בקריאת טקסטים מדעיים באמצעות ניתוח שגיאות תרגום. *הד האולפן החדש : להנחלת העברית ותרבותה*, 90, 98-85.

https://meyda.education.gov.il/files/AdultEducation/hed_haulpan/hed_10_90_nitza_karon.pdf

רביד, ד' (תש"ע). הופעת קטגוריית הפועל בעברית בקרב פעוטות : מבט פסיכולינגוויסטי חדש. *אוריינות ושפה*, 3, 160-131.

רובינשטיין, א' (תשל"א). *הצירוף הפועלי : עיונים בתחביר ימינו*. ת"א : הוצאת הקיבוץ המאוחד.

שורצולד (רודריג), א' (1981). *דקדוק ומציאות בפועל העברי*. רמת גן : אוניברסיטת בר אילן.

שורצולד (רודריג), א' (2002). *פרקים במורפולוגיה עברית* (כרך ג). תל אביב : האוניברסיטה הפתוחה.

שחאדה, ח' (1998). העברית של הערבים בישראל. *לשונו לעם*, מט (ד), 180-168.

- שטרן, ני (תשנ"ד). מילון הפועל: ערכיות ותפוצה של פעלים בעברית החדשה. רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- שילה, גי (2013). הרטוריקה של מבנה הטקסט. עיונים בחינוך: כתב עת למחקר בחינוך, 7-8, 305-283.
- שלינגר, יי (2000). לשונות העיתון: מאפיינים סגנוניים בלשון העיתונות היומית הכתובה על מדוריה השונים. באר שבע: הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- שראל, צי (1999). הדחיסות המילונית בשיח הדבור ובשיח הכתוב (על מחקר חלוץ בתכונות מבחינה אחת). בתוך שי שרביט (עורך). מחקרים בלשון העברית העתיקה והחדשה: ספר היובל לפרופ' מ"צ קדרי (עמ' 401-411). רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.
- שרביט, שי (מחבר), ניר, רי (עורך). (תשס"ד). לשון חכמים. בתוך פרקים בתולדות הלשון העברית, החטיבה הראשונה: החטיבה הקלאסית (יחידה 3). תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- שתיל, ני (2008). מיון הבעיות של לומדי עברית מן המגזר הערבי. הד האולפן החדש: להנחלת העברית ותרבותה, 93, 88-77. <https://meyda.education.gov.il/files/AdultEducation/MiyonBuot.pdf>
- שיטח והשטיח (2020, 23 ביולי). האקדמיה ללשון העברית. <https://hebrew-academy.org.il/2020/07/23/>
- שתיל, ני (2014). התפתחויות בלשון ימינו. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- תמיר, רי, עי השכל-שחם, עי וקלאוס, אי (2016). כתיבתו של יגיל העתיד: מאפייני הכתיבה בעברית של סטודנטים ערבים המתמחים בהוראת העברית כשפה נוספת". בתוך שי קלימן (עורכת). עברית בקוונה תחילה: קובץ מאמרים מתוך הכינוס הבין-לאומי המקוון להוראת העברית כשפה נוספת לאוכלוסיות מגוונות בישראל ובעולם (עמ' 70-79). תל אביב: מכון מופ"ת.
- Abu-Gweder, A. (2023). The Challenges of Writing among Arab-Bedouin Students between Literary Arabic and Hebrew as a Second Language", *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture* 34, 769-787. <https://doi.org/10.59670/jns.v34i.1124>
- Abu-Rabiah, E. (2020). Lexical measures for testing progress in Hebrew as Arab students' L2. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 16(3), 1096-1114. <https://doi.org/10.17263/jlls.803551>
- Abu-Rabiah, E. (2023). Evaluating L2 vocabulary development features using lexical density and lexical diversity measures. *LLT Journal: A Journal on Language and Language Learning*, 26(1), 182-168. <https://doi.org/10.24071/llt.v26i1.5841>

- Abu-Rabiah, E., Gafter, R., & Henkin, R. (2023). Where syntactic interference persists: The case of Hebrew written by native Arabic speakers. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 23, 1–19. <https://doi.org/10.21248/11esll.2023.23.1.399>
- Al-Asbahy, M., & Aleemuddin, S. (2016). Tenses in Arabic Language", *Global Journal for Research Analysis*, 5(6), 175-181.
- Beeston, A. F. L. (2016). *The Arabic language today*. London: Routledge.
- Bolozky, S. (1999). *Measuring productivity in word-formation: The case of Israeli Hebrew*. Leiden: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004348431>
- Cook, V. (2016). *Second language learning and language teaching*. London: Routledge.
- Corder, S.P. (1967). The significance of learners' errors. *International Review of Applied Linguistics*, 5, 70-161.
- Gentner, D. (2006). Why verbs are hard to learn. In K. Hirsh-Pasek, & R. Golinkoff (Eds.). *Action meets word: How children learn verbs* (pp. 544-564). London: Oxford University Press.
- Henkin, R. (2020). Persistence of interference from L1 Arabic in written Hebrew. *L1- Educational Studies in Language and Literature*, 20, 1-31.
- Hummel, K. M. (2011). *Introducing second language acquisition: Perspectives and practices*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Jarvis, S., & Pavlenko, A. (2008). *Crosslinguistic influence in language and cognition*. London: Routledge.
- Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers*. Michigan: University of Michigan press.
- Lei, S., & Yang, R. (2020). *Lexical richness in research articles: Corpus-based comparative study among advanced Chinese learners of English, English native beginner students and experts*. Amsterdam: Elsevier.
- Manor, R. (2016). The quality of second-language writing (Hebrew) among Arab students in Israel. *Multilingual Education*, 6(1), 1-16.

- Mudhsh, B.A.D.M. (2021). A comparative study of tense and aspect categories in Arabic and English. *Cogent Arts & Humanities*, 8(1), 1-13.
- O'Loughlin, K. (1995). Lexical density in candidate output on direct and semi-direct versions of an oral proficiency test. *Language Testing*, 12(2), 217-237.
- Selinker, L. (1972). Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics*, 10(3), 209–231.
- Smolka, E., & Ravid, D. (2019). What is a verb? Linguistic, psycholinguistic and developmental perspectives on verbs in Germanic and Semitic languages. *The Mental Lexicon*, 14(2), 169-188.
- Snow, C.E., & Uccelli, P. (2009). The challenge of academic language. In D. Olson & N. Torrance (Eds.). *The Cambridge handbook of literacy* (pp. 112–133). Cambridge MA: Cambridge University Press.